

MARINA PORRAS

L'operació de criticar

Sobre els problemes de la crítica literària a Catalunya

Tota obra literària té un assumpte públic, de realitat verificable, com el té tota obra pictòrica. La resta és, o bé autisme, o bé pura pèrdua de temps.

JOAN FERRATÉ, *La operación de leer*

Joan Ferraté explica, en un dels seus millors llibres de teoria literària, que com més realitat absorbeix una obra literària, més veritablement eficaç i poderosa esdevé. Ferraté diu que la literatura reclama la realitat. Per això conclou que si una obra literària no té «un assumpte públic, de realitat verificable», és autisme o una pèrdua de temps. Penso que amb la crítica literària passa exactament el mateix: si no té un lligam fort i una relació estreta amb la realitat, es torna inútil. Diria que el problema més greu de la crítica al nostre país és la seva irrellevància, la seva manca d'efecte i d'impacte en el debat cultural. Amb això no vull dir que no hi hagi bons crítics o que no hi hagi crítica literària, sinó que els agents culturals que ens ocupem d'aquest assumpte som incapaços de col·locar-lo en un lloc rellevant dins el nostre sistema cultural. Els motius d'aquesta irrellevància són, al meu entendre, contextuals i atribuïbles a la resta del debat cultural català, i els voldria apuntar en aquest article.

Marina Porras Martí (Rubí, 1991). És graduada en Història de l'Art i Filologia Catalana, i màster en Teoria de la Literatura i Literatura Comparada. És investigadora en formació del grup de recerca Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu al departament de Teoria de la Literatura de la Universitat de Barcelona, on prepara una tesi sobre els assaigs literaris de Gabriel Ferrater. Es dedica a la crítica literària i al periodisme cultural, i treballa en una llibreria

Penso que un dels problemes de la discussió sobre l'estat de la crítica literària és que sempre s'acostuma a fer el mateix memorial de greuges. Les queixes van dirigides a problemes concrets i específics o, en una operació contrària, a culpes molt llunyanes. Així, per exemple, sempre ens queixem de la poca importància que tenen la lectura i els llibres a la societat i a les escoles, del poc espai que els mitjans dediquen als llibres, de la precarietat del sector, de les pressions del mercat sobre la indústria o dels problemes de les crítiques negatives i positives en un camp literari tan abastable com el nostre, on tothom es coneix. Aquestes queixes són reals i legítimes, però es fixen en problemes molt concrets i petits o en d'altres d'inconcrets i abstractes, sense tenir en compte que el problema de la crítica és que els mateixos agents que se n'ocupen no saben què fer-ne ni com afrontar-la. Per això, sempre es discuteix sobre el mateix —és més fàcil fer la llista de greuges que preguntar-nos per què el nivell de la nostra discussió és tan limitat.

Penso que la discussió és limitada perquè està condicionada. Quan parlem de crítica literària, s'acostuma a parlar només de llibres, i no de les circumstàncies que els envolten, com si els llibres fossin artefactes llançats al buit i no tinguessin context. El món de la cultura és tractat com si fos un microcosmos que es pogués aïllar del seu entorn. La discussió de la crítica sempre queda reduïda i limitada als interessats en el tema, que discuteixen entre ells en un espai estretíssim i allunyat del debat públic. La discussió no té impacte fora del cercle on es produeix, perquè és un cercle estret on tothom es coneix i tothom sap què s'espera del seu interlocutor (i d'ell mateix). Quan algú parla o escriu sobre llibres fora dels límits assignats, sembla que trepitgi territori enemic. Fa l'efecte que, per por o per manca de pràctica, tot el debat sobre la literatura queda tancat en si mateix. Hi ha poca voluntat d'intervenir en l'espai públic, potser perquè és un espai de conflictes i tensions que a tothom li interessa evitar.

Potser per això, als debats sobre la crítica sempre hi surten els mateixos temes, els mateixos problemes concrets —més de forma que de fons— i els mateixos posicionaments. Abans d'entrar en la concreció d'aquests problemes, m'agradaria exposar-ne alguns que, a parer meu, marquen el to del nostre debat cultural.

UNA LECTURA DE CONTEXT

En el debat crític sobre llibres, hi ha una volguda *absència de conflicte*. El sistema dona per descomptat que la crítica serà pacífica —no vol dir positiva, vol dir que fins i tot una crítica negativa evita de problematitzar a fons el llibre o l'autor en qüestió. Com que tothom espera un sistema crític pacífic i inofensiu, on ningú dirà res que no s'espera d'ell i del lloc que ocupa, aquesta inèrcia fa que els crítics es

tornin completament inofensius, en el sentit que res del que diuen té un efecte seriós sobre el panorama cultural. Hi ha, de manera generalitzada dins la nostra conversa cultural, una manca de voluntat d'intervenir en l'espai públic, perquè aquest espai és per definició ple de lluites i tensions que a ningú li convé remoure. S'ha estès la idea que és més còmode no tractar segons quins debats o temes, i la crítica actua pacíficament en conseqüència per a evitar els problemes que comporta canviar de posició.

Aquest estat de les coses produeix i fomenta una *manca de llibertat* sobre l'escriptura. En principi, la cultura hauria de ser l'espai més lliure per definició. En canvi, ens trobem que dins del sector cultural tothom creu que hi ha coses que no es poden dir o temes que no es poden tractar per a no crear problemes o distorsionar l'estat de les coses. Això crea una limitació de llibertat sobre la crítica i els crítics, que inevitablement es contagien d'aquest ambient i tenen tendència a escriure amb més por. Aquesta por no es concreta en una limitació específica, sinó que tendeix a fer la crítica més previsible i inofensiva. Es parla de llibres i autors i tendències i tradicions des d'un espai limitat i concret, com si els llibres sortissin del no-res, com si fossin objectes llançats al buit, sense context. La pressió pacifista del sector provoca que quan algú parla fora dels límits establerts sigui menystingut per haver trencat unes normes invisibles però ben conegudes per tothom, encara que sigui de manera inconscient.

Això ajuda a crear l'espai d'un *sistema cultural autosatisfet*, que ens aboca a parlar sempre dels mateixos temes en els mateixos termes, que tendeix a aïllar el sector i fer-lo impermeable a la resta de debats públics. És com si, amb aquests condicionants, el sector cultural hagués creat una bombolla autojustificativa on tothom té clar el paper que hi ocupa. Tothom sap què i com ho ha de fer per seguir contribuint al sistema essent una part inofensiva que no molesti ningú. Penso que tots els condicionants anteriors han contribuït a crear un *resistencialisme com a marc imposat*, on s'ha establert el discurs que, com que som pocs els que ens dediquem a la cultura i vivim en condicions bastant precàries, més val que no ens fem mal ni fem massa experiments.

Per part meua, només puc enfocar el debat sobre el paper de la crítica tenint en compte aquestes premisses, que defineixen la manera com veig el sistema cultural. És evident que hi ha espais de crítica literària a Catalunya, on aquesta es desenvolupa amb certa normalitat, però ho fa sota aquests condicionants culturals i polítics que marquen el to del debat. Per contribuir a resoldre alguns problemes esmentats anteriorment, penso que necessitem en primer lloc fer valer la feina del crític literari com un agent important dins del debat, i que els mateixos crítics han d'assumir la

seva feina amb l'honestedat que mereix. En segon lloc, convindria dotar-nos d'un *discurs més programàtic*, que pensi el sistema cultural com un espai de relacions ampli i divers on els diversos agents i elements es comuniquen entre ells i s'influeixen mutualment. Cal emmarcar el discurs de la crítica perquè vagi més enllà de parlar de llibres concrets, i cal explicar els diàlegs, les connexions i els conflictes que ocorren entre textos, autors i camps literaris. Per a fer-ho, és important replantejar un concepte que sempre apareix quan parlem de crítica literària: la *idea de la falsa neutralitat*. Penso que una crítica literària honesta ha d'acceptar el fet que ningú escriu des del buit, des d'una posició de neutralitat. S'ha d'acceptar que cada crític escriu des d'un biaix personal i que precisament la seva feina és fer explícit aquest biaix i discutir-lo.

¿QUÈ ENTENEM PER CRÍTICA I QUINA FUNCIO FA?

Quan parlem de crítica literària, considero que ens hem de fer una pregunta prèvia que marca el sentit de la discussió: què entenem per crítica literària, i quina funció fa aquesta crítica. En aquest sentit, crec que cal fer dues distincions.

La primera és que a Catalunya hi ha *una diferència molt marcada, tant pel que fa als espais com al contingut, entre la crítica acadèmica i la que es produeix fora de les universitats i les revistes especialitzades*. La meua experiència com a alumna i com a lectora a l'entorn de les universitats catalanes m'ha permès comprovar que hi ha un teixit de professors i especialistes que es dediquen a fer la seva feina amb un rigor remarcable. La seva tasca és dedicar-se a la crítica literària acadèmica, però el problema és que aquesta queda reclosa als límits de l'espai universitari (i no descobrim res si diem que la universitat cada cop té menys pes a l'hora de marcar el debat cultural). La feina de la crítica literària acadèmica té efecte dins la universitat i en ambients especialitzats, però no repercuteix gaire, per no dir gens, sobre l'esfera cultural pública, que és el lloc on la crítica literària ha de tenir impacte si volem que formi part de la nostra realitat cultural. Podem discutir sobre si aquesta crítica acadèmica hauria de tenir més o menys ressò fora del seu àmbit —i evidentment hi ha excepcions—, però això seria un altre article.

¿Què ens queda, doncs, fora de l'àmbit acadèmic? Crec que podem afirmar que a Catalunya, actualment, no hi ha ningú —o comptadíssimes persones— que es dediquin exclusivament a la crítica literària. A banda dels professors universitaris, hi ha *periodistes o escriptors que es dediquen a fer crítica als mitjans de comunicació*, i que combinen aquesta tasca amb moltes d'altres. Dins d'aquests mitjans, s'hauria de distingir el que és periodisme cultural —l'exposició de novetats, les ressenyes informatives, els reportatges de tot tipus— del que és crítica literària, és a dir, un

text que reflexioni sobre una obra o un autor fent servir les eines pròpies de la disciplina. La tendència de la majoria de la premsa diària és centrar-se a parlar de llibres d'una manera superficial i breu —amb honroses excepcions— i, per tant, l'espai de la crítica queda molt limitat. Els crítics que vulguin fer la seva feina sovint s'han de buscar maneres per a fer-la fora dels espais tradicionals. Lligat amb això i paral·lelament a l'enfonsament dels diaris tradicionals, *a Internet fa dècades que s'ha obert un espai importantíssim*: pàgines, blocs, xarxes socials i tot d'altres espais ocupen un lloc important com a agents culturals. Formen part d'una estructura anàrquica i desendreçada, on ningú atorga criteris de valor estables. Considero que aquest espai obert és el que ha aconseguit posicionar-se més clarament dins del debat públic i que és el que marca més criteris; i això només ens dona una pista més de la irrellevància de la crítica literària. Personalment, distingeixo un text de crítica literària per la manera com l'autor utilitza les eines de la disciplina al seu text, més que no pas pel lloc on apareix aquest text.

La segona pregunta que plantejava és quina funció fa la crítica —no pas en condicional, quina hauria de fer, perquè això obligaria a un debat teòric enorme. Per a dir-ho breument i generalitzant massa, crec que la *crítica acadèmica fa la funció d'endreçar el cànon literari amb una mirada llarga*. Diria que els crítics acadèmics tenen l'avantatge de participar en el debat sense el repte que exigeix llegir i criticar en estricta contemporaneïtat. Per això la universitat no té efecte sobre el debat cultural, perquè es dedica a legitimar textos i autors amb prou distància per jutjar-los amb l'ajuda del pas del temps. En canvi, *la crítica no acadèmica* —que no vol dir que no faci servir els mateixos mètodes, sinó que està pensada per al públic general— *fa la funció de jutjar i valorar textos i obres que són tan recents que no han tingut temps de passar pel filtre del temps*. Això no vol dir, òbviament, que els crítics fora de la universitat només es puguin dedicar a estudiar literatura contemporània, però sí que tenen la funció d'influir sobre la contemporaneïtat. I com he escrit fa unes línies, qualsevol que escrigui sobre la contemporaneïtat està exposat als factors que marquen el to del debat cultural: volguda absència de conflicte, manca de llibertat i excitació d'un fals resistencialisme. Per això penso que ens trobem en la situació d'un peix que es mossega la cua, i per això crec que la crítica literària es va tornant cada vegada més irrellevant.

CONSEQÜÈNCIES DE L'ABSÈNCIA DE CRÍTICA

Si els problemes de la crítica són els que he exposat fins ara, crec que el problema més gran que se'n deriva és que ens hem quedat *sense institucions legitimadores*. ¿Sobre qui recau la funció de situar i jutjar el valor de les obres i els autors, qui

marca el criteri? No sé respondre amb seguretat aquesta pregunta, però diria que no el marca ningú i, per tant, només prevalen els criteris que un mateix es faci sobre el sistema. Preval, com tantes vegades passa amb temes culturals a Catalunya, el valor de ser autodidacte. Crec que els lectors que busquen orientació estan bastant sols davant de la recerca de criteri i se l'han de formar ells mateixos amb l'allau d'informació de què disposen i amb els criteris de fiabilitat que ells considerin més oportuns.

Un exemple de la manca de referents és que, si ens fixem en els debats literaris dels últims anys, molts han estat produïts per articles i comentaris que es trobaven fora de la universitat i dels mitjans tradicionals. Allò que té més incidència sobre el debat públic no surt del que habitualment coneixíem com a institucions legítimes. Un exemple de l'absència de discurs sobre la contemporaneïtat és que molts debats culturals estan centrats en autors catalans clàssics, que ja ocupen una posició consolidada al cànon del segle XX. Gràcies a la tasca de recuperació d'algunes editorials independents que reediten clàssics fora de circulació, bona part del debat literari català està centrat en aquests autors, oferint-ne noves lectures i actualitzant-los, en lloc de fixar-se en fenòmens estrictament contemporanis. Un exemple de la manca de criteris crítics sòlids és que quan es produeixen petits fenòmens dins del sistema editorial —obres que tenen un ressò i unes vendes notables—, no hi ha crítics disposats a explicar les causes i motius dels fenòmens en qüestió. Sabem explicar-nos la nostra tradició, però no la nostra contemporaneïtat.

No voldria sonar catastrofista, però crec que el món cultural català es troba en un carreró sense sortida —les fórmules que havien funcionat fins ara ja no serveixen, però ningú ofereix cap alternativa. El problema de la crítica literària és un dels més interessants del debat cultural precisament perquè un sistema cultural necessita tenir agents que el valorin, el jutgin i l'estudiïn contínuament. Em temo que una de les solucions al problema és que hi hagi una sèrie de crítics disposats a fer la seva feina d'una manera seriosa i a escriure més preocupats per la crítica que per la seva posició dins del sistema cultural. Una manera de solucionar el problema, com ja va explicar Joan Ferraté, és predicar amb l'exemple: «A Catalunya, si hi hagués una tradició literària llarga i rica, hi hauria també una tradició de lectors competents, més o menys estable, de crítica viva sobre llibres i autors d'un cert interès, que no depengués de si surt ara o no surt un llibre determinat». L'objectiu últim de la crítica literària ha de ser aquest: permetre que hi hagi una tradició de lectors competents. Mentre no ho sigui, la meua relació amb la crítica catalana és la que tenia Ferraté amb les novel·les de García Márquez: «No tinc cap ganes de fer-me còmplice d'un gust que no accepto». ☺

REFERÈNCIES

FERRATÉ, Joan: *La operación de leer*, Barcelona, Seix Barral, 1962.

SIMON, Joan i Esteve MIRALLES: Entrevista amb Joan Ferraté publicada a la revista *Crònica d'Ensenyament* l'abril de 1989. Font: <<https://www.nuvol.com/entrevistes/joan-ferrate-la-literatura-es-anar-girant-un-objecte-davant-la-mirada-de-la-imaginacio/>>.

Col·lecció

BREVIARIS

L'Estat dels jueus

Theodor Herzl

Traducció i introducció de Gustau Muñoz

L'assassinat entès com una de les belles arts

Thomas De Quincey

Traducció i introducció d'Albert Mestres

Micromégas. Una història filosòfica

Voltaire

Traducció i introducció de Martí Domínguez

Brevíssima relació de la destrucció de les Índies

Bartolomé de Las Casas

Traducció de Pau Viciano

Estudi preliminar de Meritxell Bru

Pròleg de Miquel Barceló

Contra els galileus

Julia Emperador, dit l'Apòstata

Traducció i introducció de Joan F. Mira

Assaigs

Victor Klemperer

Traducció de Marc Jiménez

Introducció d'Antoni Martí Monterde

Lisboa. Llibre de navegació

José Cardoso Pires

Traducció i introducció de Vicent Berenguer

La lluita per la vida

Charles R. Darwin / Alfred R. Wallace

Traducció de Juli Peretó

Introducció de Manuel Costa i Juli Peretó

En una cambra i mitja

Joseph Brodsky

Traducció d'Anna Torcal i Salvador Company

Introducció d'Antoni Munné

Juli despatxat de les portes del cel

Erasmus de Rotterdam

Traducció i introducció d'Antoni Seva

L'esperit alemany en perill

Ernst Robert Curtius

Traducció de Marc Jiménez

Introducció d'Antoni Martí Monterde

Assaigs d'ètica i estètica

David Hume

Traducció i introducció de Sergi Rosell

Quinze dies al desert americà

Alexis de Tocqueville

Traducció i pròleg de Tomàs Escuder

16 d'octubre de 1943

Giacomo Debenedetti

Traducció i introducció de Maria Folch